

# Mönsterås kyrka

Mönsterås sn, Mönsterås kn, Kalmar län

ANTIKNVARISK MEDVERKAN VID RENOVERING AV LANTERNINEN



ANTIKNVARISK RAPPORT 2019:06  
Katja Meissner



BYGGKULT

BYGGKULT - Byggnadsvård och kulturmiljö är ett fristående konsultföretag med säte på Öland. Vi erbjuder konsulttjänster såsom antikvarisk medverkan, rådgivning, konsekvensanalyser, utredningar och dokumentationer till myndigheter, församlingar, föreningar och privatpersoner. Vi har lång erfarenhet inom branschen med särskilt vikt på samhällsplanering, vård- och underhåll av byggnadsminnen samt det kyrkliga kulturarvet. Vi förfogar över stor kunskap om bland annat färgsättning, traditionella material, teknisk byggnadsvård, stilhistoriska inredningar, grönt kulturarv och dendrokronologi. BYGGKULT är medlemsföretag i nätverket *Byggnadsvård Qvarnarp* och ingår i branschorganisationen *Byggnadsvårdsföretagen i Sverige*. Katja Meissner är *certifierad sakkunnig inom kulturvården (KUL 2)*.

# Mönsterås kyrka

ANTIKVARISK MEDVERKAN VID RENOVERING AV LANTERNINEN

ANTIKVARISK RAPPORT 2019:06

# Innehåll

<b>Inledning</b> .....	5
<b>Antikvarisk medverkan</b> .....	5
<b>Fastighetsuppgifter</b> .....	6
<b>Administrativa uppgifter</b> .....	7
<b>Möten och besiktningar</b> .....	8
<b>Kort historik</b> .....	9
<b>Beskrivning av åtgärderna</b> .....	10
1. Färgdokumentation .....	10
2. Val av kulör .....	14
3. Renovering av fasad och takfot .....	15
5. Renovering av fönster .....	17
6. Renovering av urtavlor .....	22
7. Renovering av balustrad .....	24
8. Renovering av kors och kula .....	28
9. Övriga åtgärder .....	29
<b>Avvikelser från tillståndsbeslutet</b> .....	32
<b>Godkännande/slutbesiktning</b> .....	32
<b>Källor</b> .....	32
<b>Sändlista</b> .....	32

# Inledning

År 2017 utförde Byggekult – Byggnadsvård och kulturmiljö på uppdrag av Mönsterås församling en tillståndsbedömning med åtgärdsförslag gällande renovering av lanterninen på Mönsterås kyrka. Åtgärdsprogrammet låg till grund för en ansökan om tillstånd till ändring av ett kyrkligt kulturminne enligt kulturmiljölagen (KML) 4 kap.

År 2018 beviljade Länsstyrelsen i Kalmar län tillstånd till renovering av lanterninens fasad, fönster, urtavlor och balustrad. I beslutet villkorade Länsstyrelsen att arbetet skulle följas av antikvarisk expert. Efter samråd med Länsstyrelsen bestämdes efter startmötet att även renovering av takfot och förgyllning av kors och kula bör tas in i projektet.

Arbetena utfördes av totalentreprenören BIM under perioden 2019-02-26 till 2019-07-01 och följdes upp av antikvariskt medverkande Katja Meissner, Byggekult. Projektledare var Josefin Bergqvist, Växjö stift.

## Antikvarisk medverkan

Antikvarisk medverkan krävs ofta när Länsstyrelsen lämnar bidrag till byggnadsvård eller vid ändringar av byggnadsminnen och vid åtgärder i kyrkor som kräver Länsstyrelsens tillstånd. Uppdragens omfattning och innehåll varierar beroende på villkoren i Länsstyrelsens beslut. Den antikvariskt medverkande har som uppgift att följa projektet kontinuerligt och att dokumentera arbetet före, under och efter slutförandet. Vanligt förekommande uppgifter är att:

- bistå byggherren med antikvarisk rådgivning
- delta i byggmöten och besiktningar
- lämna detaljanvisningar, till exempel att bestämma exakt kulör vid om målning av en fasad
- dokumentera vad som kommer fram under arbetet gällande material, ytskikt och annat som är av byggnadshistorisk betydelse
- uppmärksamma avvikelser från beslutet och vid behov ta kontakt med Länsstyrelsen för samråd
- sammanställa en antikvarisk rapport efter slutfört arbete.

# Fastighetsuppgifter



Karta: Lantmäteriet 2019

## Mönsterås kyrka

Mönsterås sn, Mönsterås kn, Kalmar län, Växjö stift

## Anläggningsår

1842–47

## Adress

Kyrkogatan 6  
383 30 Mönsterås

## Koordinater

N6323081, E587753 (SWEREF 99TM)

## Lagskydd

Skyddat enligt kulturmiljölagens 4 kap. (KML 1988:950)

## Tillsynsmyndighet

Länsstyrelsen i Kalmar län

# Administrativa uppgifter

## Länsstyrelsens beslut

Tillstånd till åtgärder på lanternin, Mönsterås kyrka, beslutsdatum 2018-06-13 (Dnr. 433-8150-17)

## Relevanta handlingar i ärendet

Ewa Juneborg, Byggkult: Mönsterås kyrka – Lanternin och balustrad. Tillståndsbedömning och åtgärdsförslag, nov. 2017.

## Beställare

Mönsterås församling

## Projektledare

Josefin Bergquist, fastighetsansvarig Växjö stift

## Entreprenörer

Totalentreprenad: BIM

Måleri: Harryssons golv & måleri

Fönsterrenovering: Kvillens Fönsterhantverk

Förgyllning: Joakim Berntsson, Hagbloms färg

Plåtarbeten: Bo-da plåt

## Antikvarisk medverkan

Katja Meissner, BYGGKULT

## Rapportansvarig

Katja Meissner, BYGGKULT

## Tidsperiod för arbetets genomförande

2019-02-26 till 2019-07-01

# Möten och besiktningar

## Startmöte

2019-02-26 Möte med beställare, projektansvarig, totalentreprenör och antikvarisk expert. Närvarande: Marianne Engström (ME) och Stefan Berkeby (SB) - Mönsterås-Fliseryd pastorat, Micael Oscarsson (MO) - BIM AB, Katja Meissner (KM) – Byggkult, Josefin Bergquist (JB) - Växjö stift

2019- 03-19 Genomgång av länsstyrelsens beslut och villkor samt genomgång av planerade åtgärder, metod- och produktbeskrivningar med totalentreprenör och underentreprenörerna. Närvarande: MO, KM, JB, Lovisa Cederlov (LC) - Kvillens Fönsterhantverk, Fredrik Synnermark (FS) - Harryssons Golv & Måleri AB, Joakim Berntsson (JBe) - Hagbloms färg

## Byggmöten

2019-04-12 (ME, SB, MO, KM, JB, FS)

2019-05-03 (ME, MO, KM, JB, FS, Conny Axelsson (CA) - Mönsterås-Fliseryd pastorat)

2019-05-24 (ME, MO, KM, JB, FS)

2019-06-18 (MO, JB, FS, CA)

## Besiktningar

2019-04-12 Färgborttagning och demontering av fönster, färgdokumentation (KM)

2019-04-30 Förgyllning av kors och kula, kontroll av uppstrykningsprover (KM, JB, FS, ME)

2019-05-14 Trälagningar balustrad, målning fasad (KM, JB)

2019-05-20 Lagningar postament (KM)

2019-05-22 Förgyllning siffror och visare (KM, JBe)

2019-05-24 Återmontering av siffror och runda fönster, målning fasad (KM, JB, MO)

2019-06-05 Övre delen av lanterninen och urtavlor före demonteringen av ställningen (KM)

## Slutbesiktning

2019-07-01 (MO, KM, JB, FS, Mikael Gustafsson - Ingenjörfirman M. Gustafsson AB)



## Kort historik

Mönsterås kyrka är uppförd under åren 1842–47. Kyrkan har en rektangulär planform med ett rundat kor i öster. I norr finns sakristian, som uppfördes samtidigt med kyrkan. I väster finns ett kvadratisk torn med koppartak och en trälanternin krönt av ett förgyllt kors. Övriga tak på kyrkan är klädda med tegel. Fasaden är spritputsad med släta hörnpartier och omfattningar. Sockeln är också den putsad och täckt med kopparbleck. Takfoten är kraftigt profile-rad. Långhusets och sakristians fönster är höga och rundbågade och smårutigt spröjsade. Fönstren i vapenhuset är till största delen blindfönster. Ljudglug-garna är klädda med liggande panel och grönmålade.

Mönsterås kyrka ritades av arkitekt J W Gerss i nyklassicistisk stil. Ritning-en till kyrkan följdes dock inte helt. Bland annat skulle lanterninen ha haft en annan konstruktion och byggts av tegel. Man ville dock förbilliga bygget och lanterninen uppfördes i trä. Genom åren har lanterninen genomgått ett flertal renoveringar, senast 1998 då tak och rötskadade delar åtgärdades, plåt och smidesdetaljer målades och tornuret renoverades. (Källa: Mönsterås kyrka, Kulturhistorisk bedömning, Kalmar läns museum 2006)



Mönsterås kyrkas södra fasad.

# Beskrivning av åtgärderna

Den antikvariska medverkan har skett i samband med tillståndsgivning enligt Kulturmiljölagens 4 kap. Tillståndsbeslutet utfärdades 2018-06-13 av Länsstyrelsen i Kalmar län (dnr 433-8150-17). Tillståndet avsåg dokumentation av ursprunglig färgsättning, ommålning av fasader, takfot, fönster, balustrad och postament inkl. lagning av skador, renovering av urtavlor inkl. förgyllning av siffror och visare, förgyllning av kors och kula.

Utöver de tillståndspliktiga åtgärderna omfattade arbetena dessutom tillverkning av en ny trall, översyn av vattenavrinningen runt lanterninen samt infästning av en lössittande åskledare.

## 1. Färgdokumentation

### Färgundersökning

I samband med åtgärderna har samtliga färgskikt på fasad, takfot, fönster och balustrad dokumenterats. Färgundersökningen har utförts av Katja Meissner - Byggkult, Fredrik Synnermark - Harryssons golv och Lovisa Cederlöv - Kvillens Fönsterhantverk.

#### Fasad

- Nedersta färglagret: linoljefärg, ljusgrå NCS 2005-Y30R
- Andra färglagret: linoljefärg, ockragul NCS 2020-Y30R
- Tredje färglagret: trol. alkydoljefärg, ljusgul NCS 1030-Y10R
- Yttersta färglagret, trol. alkydoljefärg, ljusgul NCS 1020-Y10R/Y20R



## Pilastrar och takfot

- Nedersta färglagret: linoljefärg, ljusgrå NCS 2005-Y30R
- Andra färglagret: trol. alkydoljefärg, kallgrå NCS 2000-N
- Yttersta färglagret: trol. alkydoljefärg, vit NCS 500Y



## Rektangulära fönster

- Nedersta färglagret: linoljefärg, vit (ev. grundfärg)
- Andra färglagret: linoljefärg, varmgrå NCS 6005-G80Y alt. 5005-G80Y
- Tredje färglagret: ogrått NCS 2005-G80Y
- Yttersta färglagret: trol. alkydoljefärg, kallgrå NCS 4502-Y (enl. Kvillens Fönsterhantverk NCS 2002-G)



## Runda fönster

- Nedersta färglagret: linoljefärg, vit
- Yttersta färglagret: trol. alkydoljefärg, kallgrå NCS 4502-Y (enl. Kvil-lens Fönsterhantverk NCS 2002-G)



## Balustrad

### Över- och underliggare

- Nedersta färglagret: svartjära
- Andra färglagret: rödtjära
- Tredje färglagret: linoljefärg, varmgrå NCS 5005-G80Y (5005-G50Y)
- Yttersta färglagret: trol. alkydoljefärg, kallgrå NCS 4502-Y

### Balusterdockor

- Nedersta färglagret: svartjära (endast på de äldre dockorna)
- Andra färglagret: rödtjära (endast på de äldre dockorna)
- Tredje färglagret: linoljefärg, varmgrå S 5005-G80Y (5005-Y20R)
- Yttersta färglagret: trol. alkydoljefärg, vit NCS 500Y



## Sammanfattning av färgundersökningen

- Färgundersökningen visade att lanterninens nuvarande färgsättning inte är den ursprungliga. Nedersta färglagret på både fasad, pilastrar och takfot är ljusgrått och följs på fasaden av en ljus ockragul nyans. Om lanterninen ursprungligen var enfärgad grå eller om den ljusgråa färgen på fasaden fungerade som grundfärg inför en ockragul slutstrykning kunde inte avgöras vid färgundersökningen. Det anses dock som sannolikt att lanterninen före ommålningen 1998 var färgsatt i ockragul med ljusgråa pilastrar och takgesims, varmgråa rektangulära fönster och vita runda fönster. Färgtypen som användes före ommålningen 1998 var linoljefärg.
- Före ommålningen 1998 var balustraden målad i en liknande nyans som de stora fönstren. Den kulören är dock inte balustradens första. Det fanns rester av både svartjära och rödtjära på överliggarna samt på en del balusterdockor. Eftersom den gråa kulören varierade starkt beroende på om den var applicerad på svartjära, rödtjära eller virke var det svårt att mäta in den exakt. De gråa kulörerna som registrerades är alla varmgråa och ligger mellan NCS 5005-Y20R och 5005-G80Y. Kulören påverkas av de underliggande lagren i svart- och rödtjära, och det anses som mest sannolikt att de var målade i samma kulör som de rektangulära fönstren.
- Vid renoveringen av lanterninen 1998 ändrades färgsättningen, och lanterninens fasad målades i gult (NCS 1030-Y10R), pilastrarna och takfoten i vitt, samtliga fönster i grått (NCS 4502-Y), balustradens överliggare i grått (NCS 4502-Y) och balusterdockorna i vitt (NCS 500-Y). Färgundersökningen visade också att den gula nyansen NCS 1030-Y10R, som anges i byggprotokollen från 1997, ändrades redan under renoveringen 1998. Fasaden målades först i NCS 1030-Y10R, men vid sista strykningen valde man den något varmare nyansen NCS 1020-Y20R. Färgtypen som användes vid ommålningen 1998 var en oljebaserad färg, trol. alkydoljefärg.

## 2. Val av kulör

Lanterninens 1990-talsfärgsättning upplevdes som väldigt kall. I samråd med Länsstyrelsen togs därför beslut att återskapa lanterninens färgsättning från före 1997 genom att gå ett steg tillbaka i färgställningen.

Före val av exakt kulör togs det fram uppstrykningsprover på 1 kvadratmeter stora skivor, två nyanser vardera för fasaden (NCS 2020-Y10R, NCS 2020-Y30R), för pilastrar och gesims (NCS 2005-Y10R, NCS 2005-Y30R), för fönster och balustrad (NCS 5005-G50Y, NCS 5005-G80Y) samt för postamenten (NCS 0502-Y, NCS 0500-N).

På mötet 2019-04-30 placerades skivorna framför kyrkans fasad för att säkerställa att färgsättningen även matchar fasadens kulör. Sedan valdes följande kulörer:

### Fasad

NCS 2020-Y30R

### Pilastrar och gesims

NCS 2005-Y30R

### Rektangulära fönster

NCS 5005-G80Y

### Runda fönster

NCS 0502-Y

### Balustrad och balusterdockor

NCS 5005-G80Y

### Postament

NCS S 0500-N (Målarkalk KC 7101)



### 3. Renovering av fasad och takfot

Den åttakantiga lanterninen är klädd med en sågad locklistpanel. Den har profilerade lister över pilastrarna och en profilerad takfotgesims.

#### Tillstånd före renovering

- Fasaden var målad i en gul kulör, pilastrarna och den profilerade takgesimsen var målade i vitt. Det yttersta färglagret var från 1990-talet.
- Samtliga ytor var starkt nedsmutsade, hade delvis påväxt och visade skador i form av kraftigt avflagnande färg.
- Virket var i bra skick, bortsett från några få ställen där panelen hade spruckit i nedre delen. Ett fåtal brädor satt lösa. Några rötskador förekom inte.

#### Utförda åtgärder

- Eftersom färgborttagning med Speedheater ansågs för brandfarligt valdes en kemisk färgborttagning med Alcro Delfin. De uppmjukade färgskikten togs bort med stålspackel och färgskrapa till trärensytan respektive till fast underlag.
- Tidigare färgsättningar dokumenterades i samband med färgborttagningen. Inga färgrutor med äldre färgställning sparades.
- Lösa trädetaljer spikades fast, spruckna panelbrädor limmades. Inget virke behövde bytas.
- Trärensytan målades med utspädd linoljefärg, enligt anvisning av tillverkaren Engwall & Claesson. Samtliga ytor målades sedan två gånger med färdigbruten linoljefärg från E&C. Kulörerna togs fram i samråd med antikvariskt medverkande. Slutstrykningen utfördes efter godkända uppstrykningsprover. All målning utfördes med pensel.

#### Antikvariska ställningstaganden och kommentarer

- Enligt kravspecifikationen i förfrågningsunderlaget skulle samtliga ytor skrapas trärent. Eftersom färgen mot förväntan var en oljefärg och ingen plastfärg, bestämdes på mötet 2019-04-12 att det är fullt acceptabelt att skrapa till fast underlag om färgen sitter för hårt. Ur ett antikvariskt perspektiv är det positivt om äldre färglager bevaras som dokument för framtiden under den nuvarande färgsättningen.
- Vid besiktningen 2019-04-12 bestämdes att spara färgtrappor på lämpligt ställe vid takfoten så att den ursprungliga färgsättningen av fasad, pilaster, listverk och takfot visas i framtiden. Efter besiktningen 2019-05-24 ändrades detta beslut. Den tänkta färgrutan var inte anlagd som färgtrappa, utan istället som en skrapad yta som visade rester av alla tidigare färglager. Det ansågs som estetiskt mer tillfredställande att måla ytan istället. Den ursprungliga färgsättningen är väl dokumenterad med färgkoder.

Fasad och takfot före renoveringen



Fasad och takfot efter renoveringen





## 5. Renovering av fönster

Lanterninen har åtta träfönster varav fyra rektangulära i lanterninens nedre våning och fyra runda fönster i övre våningen. De rektangulära fönstren sitter i fasaden och är spröjsade enluftsfönster med 12 rutor med både munblåst och valsat glas. Fönstren är träpluggade och har en enkel hålkälsprofil på insidan av båge och spröjs. Fönsterfodren är av oprofilerat hyvlat virke. Foder och fönsterbleck är målade med linoljefärg i samma kulör som fönstren.

De runda fönstren sitter i pilastrarna och fungerar som ljusinsläpp på lanterninens övervåning. De är spröjsade enluftsfönster med fyra munblåsta rutor i vardera båge. Fönstren är träpluggade och har pärlstavsprofil på insidan av båge och spröjs. I bågarnas underkant är rundade fönsterbleck fastspikade. Fönsterblecken är i koppar och målade med linoljefärg. Fönsterfodren är oprofilerade, runda och sammansatta av fyra delar. Fodren skyddas av en bleckring i koppar.

### Tillstånd före renovering

#### Rektangulära fönster

- Bågarna var utvändigt målade i en grå kulör, invändigt var de omålade. Det yttersta färglagret var en oljefärg från 1990-talet. Glaset låg i tryckkitt. Bågarna var fastspikade i karmen. Fönsterfodren var målade med samma grå färg som fönsterbågarna.
- Bågarna var starkt nedsmutsade, med påväxt av lav och mossa på både in- och utsidan. Skador fanns i form av kraftigt avflagnande färg och bortfall av fönsterkitt. En del glasrutor var spruckna. Virket var på insidan mycket fuktigt med begynnande rötskador i nedre delen av bågarna, på grund av kondensvatten som hade trängt in mellan glas och båge.
- Fönsterfodren var slitna med starkt avflagnande färg. Det förekom inga rötskador.

#### Runda fönster

- Bågarna var invändigt målade i en vit kulör, och utvändigt i en grå kulör. Det yttersta färglagret var en oljefärg från 1990-talet. Bågarna var inte fastspikade i karmen utan satt i ett tjockt lager av linoljekitt. Glasrutorna låg inte i tryckkitt. Fönsterfodren var målade med samma grå färg som fönsterbågarna.
- Bågarna var starkt nedsmutsade, med påväxt av lav och mossa. De visade skador i form av kraftigt avflagnande färg, bortfall av fönsterkitt och rötskador i nedre delen av två bågar. Några glas var spruckna.
- Fönsterfodren var slitna med starkt avflagnande färg. Flera äldre materialbortfall var övermålade sedan tidigare. Det förekom inga rötskador.

## Utförda åtgärder

### Demontering av fönster

- För att kunna ta ut de rektangulära fönstren fick fönsterfodren på utsidan plockas bort. De runda fönstren satt fast med ett tjockt lager av linoljekitt som var så hårt att det både behövde värmas upp med kittlampa och avlägsnas med specialverktyg. De runda fodren demonterades inte.

### Färgborttagning

- Färgen på fönster och foder togs bort med speedheater och skrapning till trären yta. Tidigare färgsättningar dokumenterades i samband med färgborttagningen, och en färgruta sparades på den rektangulära bågen i västra fasaden. Färgrutan finns på utsidan i högre hörnet upptill.

### Glas

- Kitt togs bort med kittlampa. Samtliga glas plockades ut inför renoveringen. Falsen impregnerades med kallpressad rå linolja blandad med 50% terpentin. Glasen lades i tryckkitt. All kittning gjordes med linoljekitt. Trasiga glas ersattes med likvärdiga munblåsta glas. Totalt byttes 6 rutor i de runda fönstren och 8 rutor i de rektangulära bågarerna.

### Lagningar

- Lagningar utfördes på tre rektangulära och en cirkelformad båge. För lagningen användes kärnvirke.
- Några fönsterfoder till de rektangulära fönstren fick bytas mot nytt hyvlat virke.

### Målning

- Fönster och fönsterfoder målades med färdigbruten linoljefärg från Engwall & Claesson. Det första lagret målades med utspädd färg (40% terpentin), sedan målades samtliga ytor med 2-3 lager utspädd färg. De rektangulära fönstren målades i varmgrått NCS 5005-G80Y, de runda i NCS 0502-Y. Insidorna av de rektangulära fönstren behölls omålade som tidigare och oljades med kallpressad rå linolja blandad med 50% terpentin. Insidorna av de runda fönstren målades i samma vita nyans som utsidan. Fönsterfodren och fönsterblecken målades i samma nyans som fönstren.

## Antikvariska ställningstaganden och kommentarer

- I motsats till tidigare utförande lades glaset i de runda fönstren i tryckkitt för att uppnå bättre täthet mellan båge och glas och för att på så sätt undvika framtida fuktskador i konstruktionen. Glaset i de rektangulära fönstren låg sedan tidigare i tryckkitt.
- Sedan renoveringen 1998 var samtliga fönster målade i en kallgrå kulör. I ett tidigt skede i projektet bestämdes att samtliga fönster ska målas om i den varmgråa nyansen som återfanns på de stora fönstren och på balustraden. Vid fönsterrenoveringen kom det fram att de runda fönstren ursprungligen varit vita. De runda fönstren fungerar mest som ljusinsläpp på lanterninens övre våning och utgör ett underordnat element i den klassicistiska fasaden. Den ljusare färgsättningen bidrar till att dessa fönster smälter in bättre. Det bestämdes därför att återgå till en vit kulör.
- Enligt Lovisa Cederlöv, Kvillens Fönsterhantverk, var de rektangulära bågarna välbyggda med fint virke. De runda bågarna däremot var sköra och hade delar med väldigt korta fibrer, vilket är anledningen till materialbortfallet.
- En färgruta sparades på den rektangulära bågen i västra fasaden. Färgrutan finns på utsidan i högre hörnet upptill.
- Ett par glas gick sönder vid borttagning av kitt, dessa samt de övriga trasiga glaset har ersatts med likvärdiga munblåsta glas. Till de runda bågarna användes de trasiga glaset från de rektangulära bågarna eftersom de räckte till i måtten.
- Under arbetets gång uppstod en diskussion om huruvida materialbortfallet vid de runda fönstren bör åtgärdas. De många färglagren på de bortfallna ställena vittnade om att skadorna har funnits i flera årtionden. Den antikvariska experten ansåg att skadorna inte kommer att få negativa konsekvenser för fönstrens eller konstruktionens hållbarhet och att de därför inte behöver åtgärdas.

Fönstren före renoveringen



Fönstren efter renoveringen



## 6. Renovering av urtavlor

Lanterninen har fyra runda urtavlor, en åt varje väderstreck. Urtavlorna är av svartmålad plåt som sitter på ett träunderlag. De romerska siffrorna och urvisarna är förgyllda.

### Tillstånd före renovering

- Urtavlorna var smutsiga, med lavpåväxt, rostutslag och sprucket färglager. Förgyllningen var sliten.

### Utförda åtgärder

- Urtavlorna skrapades rent från lössittande färg, de tvättades och rostskyddsbehandlades med en grundning med Isotrol klarlack (20 µm), en mellanstrykning med Isotrol blymönja (80 µm) samt en mellanstrykning med Isoguard pansar. Slutstrykningen gjordes med färdigbruten svart linoljefärg från E&C.
- Siffrorna och visarna rengjordes, rostskyddsgrundades med blymönja och rostskyddsmålades med herrgårdsgul linoljefärg. Sedan grundades samtliga ytor med Guldgrund Charbonnel (12-tim) och förgylldes därefter med bladguld 24K.
- Siffrorna återmonterades med nya 5 mm stjärnskruv i mässing. Återmonteringen gjordes med batteridriven skruvdragare med låg momentinställning samt med handskruvmejsel.

### Antikvariska ställningstaganden och kommentarer

- Siffrorna var ursprungligen monterade med 3,5 mm spårskruv i mässing. Vid demonteringen visade det sig att skruvhålen i den bakomliggande träkonstruktionen var så utslitna att skruvarna inte längre fick fäste. På entreprenörens förslag bestämdes det att byta ut skruvarna mot 5 mm mässingsskruv. Entreprenören hade dock problem med att få tag i spårskruv i denna storlek. Eftersom skruvarna endast kommer att vara synliga när man står på en ställning godkändes i detta fall stjärnskruv i mässing istället för spårskruv.

Urtavlor före renoveringen



Urtavlor under renoveringen.



Rostskydd med blymönja. (Foto: Harryssons golv)



Förgyllning.

Urtavlor efter renoveringen



## 7. Renovering av balustrad

Balustraden består av svarvade massiva balusterdockor och en över- och underliggare i trä som sitter mellan murade fyrkantspostament. Över- och underliggarna samt postamenten har en avtäckning av kopparplåt. Det finns dessutom ett skyddsräcke i rundstål som är fäst i överliggaren.

### Tillstånd före renovering

#### Balustraden

- Balustraden var målad i två nyanser med grå över- och underliggare (NCS 4502-Y) och vita balusterdockor. Ytorna var smutsiga, med påväxt och starkt avflagnande färg. Balusterdockorna hade delvis stora sprickor med materialbortfall. Några sprickor hade tidigare tätats med spackel. I en av överliggarna var nedre delen rötskadad. Bågarna var starkt nedsmutsade, med påväxt av lav och mossa på både in- och utsidan.

#### Postament

- De murade postamenten var putsade med KC-bruk och vitt avfärgade med KC-färg. Postamenten var smutsiga, med stark algpåväxt, sprickbildning, bomputs och materialbortfall, främst i anslutning till balustraden.

#### Skyddsräcke

- Skyddsräcket var infäst i överliggaren med hjälp av genomgående gängstång och mutter. Gängstängerna var kraftigt rostangripna. Skyddsräcket var målat i NCS 4502-Y, ytorna var slitna med avflagnande färg och rostutslag.

### Utförda åtgärder

#### Balustraden

- Eftersom färgborttagning med Speedheater ansågs för brandfarligt valdes en kemisk färgborttagning med Alcro Delfin. De uppmjukade färgskikten togs bort med stålspackel och färgskrapa till trären yta respektive till fast underlag.
- Tidigare färgsättningar dokumenterades i samband med färgborttagningen.
- Rötskadade delar lagades på plats utan att demontera balustraden. Stora sprickor i balusterdockorna lagades med träkilar, mindre sprickor spacklades med linoljekitt.
- Trärena ytor målades med grundfärg, enligt anvisning av tillverkaren Engvall & Claesson. Samtliga ytor målades sedan två gånger med färdigbruten linoljefärg från E&C i NCS 5005-G80Y. Kulören togs fram i samråd med antikvariskt medverkande. Slutstrykningen utfördes efter godkända uppstrykningsprover. All målning utfördes med pensel.



## Postament

- Postamenten rengjordes med algtvätt enl. Målarkalks anvisning. Puts-skador lagades med Finja C-bruk. Sedan avfärgades samtliga ytor med Målarkalks Hydraulit KC-färg Extra i NCS S 0500-N (Målarkalk KC 7101).

## Skyddsräcke

- Skyddsräcket borstades och slipades rent och rostskyddsbehandlades med Liwa Pentura enligt tillverkarens anvisning. Slutstrykning skedde med Liwa Pentura i NCS 5005-G80Y.
- Gångstängerna i överliggaren togs bort, hålen efter gångstängerna pluggades med träplugg på båda sidorna av överliggaren. Sedan fästes skyddsräcket med fransk skruv.

## Antikvariska ställningstaganden och kommentarer

- Några av balusterdockorna har vid ett okänt tillfälle bytts ut mot nya i en något avvikande dimension. De ursprungliga dockorna har en smäckrare form än de nyare. På de äldre dockorna återfanns rester av både svart- och rödtjära. De yngre balusterdockorna var endast målade med en varmgrå och en vit färg. När dessa dockor byttes ut är okänt.
- Infästningen av skyddsräcket med genomgående gångstång ansågs som onödigt stort ingrepp i överliggaren. Överliggarens baksida är svårtillgänglig och det är svårt att underhålla dessa ytor samt att kontrollera om vatten tränger in genom borrhålen. Hålen pluggades därför igen och infästningen gjordes istället med fransk skruv från balkongsidan.
- En mindre rötskada i balustradens underliggare åt nordväst har upptäckts, men ansågs för liten för att kräva åtgärder. Troligtvis har skadan uppstått av att blöta löv och annan smuts legat mot. Entreprenören poängterade vikten av regelbundet underhåll och att trallen bör lyftas vartannat eller vart tredje år för att rensa bort smuts som fastnat. Att skydda balustraden mot fukt är mycket angeläget ur ett antikvariskt perspektiv, och underhållsåtgärderna bör tas upp i församlingens vård- och underhållsplan.



2 olika balusterdockor: Den 3:dje dockan på bilden är smäckrare och äldre än de andra.

Balustraden före reoveringen



Balustraden under reoveringen



Trälagningar.



Igenpluggade hål i överliggaren.



Putslagningar.

Balustraden efter reoveringen



## 8. Renovering av kors och kula

På lanterninens tak sitter ett förgyllt kors på en stor gyllene kula.

### Tillstånd före renovering

- Smutsiga ytor och sliten förgyllning.

### Utförda åtgärder

- Kors och kula rengjordes, rostskyddsgrundades med blymönja och rostskyddsmålades med herrgårdsgul linoljefärg. Sedan grundades samtliga ytor med Guldgrund Charbonnel (12-tim) och förgylldes med bladguld 24K..

Tillstånd före förgyllningen



Tillstånd efter förgyllningen



## 9. Övriga åtgärder

### Trall

Ett tralldäck i tryckimpregnerat virke ligger på balkonggolvet.

#### Tillstånd före åtgärderna

- Tralldäcket hade mycket påväxt och var väldigt halt vid våt väderlek.
- Det hade samlats mycket organiskt material under trallen som stoppade vattnet från att rinna ut och ner i rännorna.

#### Utförda åtgärder

- Trallen har bytts ut mot en ny i tryckimpregnerat virke. Det valdes virke utan råfflor för att minska angreppsytor för påväxt.
- Konstruktionen ändrades så att vattnet lättare kan rinna av under däcket.
- Vid demonteringen av trallen upptäcktes att en skruv hade punkterat det underliggande plåttaket. Eftersom skruven satt kvar i hålet har taket hållit tätt och inga vidare skador kunde upptäckas. Hålet löddes.

#### Antikvariska ställningstaganden och kommentarer

- Totalentreprenören har understrukt vikten av årligt underhåll av trallen för att förlänga livslängden och för att minimera risken för skador på angränsande konstruktioner.
- Till underhållet hör årlig tvättning av trallen och att den lyfts upp vartannat eller vart tredje år för att få bort smuts och organiskt material som samlar fukt och som stoppar vatten från att rinna av.
- De föreslagna åtgärderna är mycket angelägna ur ett antikvariskt perspektiv och bör tas upp i församlingens vård- och underhållsplan.

### Åskledare

#### Tillstånd före åtgärderna

- Åskledarfästen hade släppt från minst 2 ställen.

#### Utförda åtgärder

- Infästningen av åskledaren kompletterades med kopparklämmor. Oxiderade äldre järnklämmor byttes ut mot koppar.



Lanterninen före renoveringen



Lanterninen efter renoveringen



# Avvikelser från tillståndsbeslutet

Inga avvikelser från länsstyrelsens beslut har registrerats.

## Godkännande/slutbesiktning

Arbetena har utförts på ett professionellt och tillfredställande sätt och kan godkännas ur antikvarisk synpunkt.

## Källor

Mönsterås kyrka, Mönsterås kommun. Kulturhistorisk bedömning. Kalmar läns museum, 2006.

Mönsterås kyrka – Lanternin och balustrad. Tillståndsbedömning och åtgärdsförslag, Byggkult 2017.

## Sändlista

Länsstyrelsen i Kalmar län, [kalmar@lansstyrelsen.se](mailto:kalmar@lansstyrelsen.se)

Riksantikvarieämbetet, [registrator@raa.se](mailto:registrator@raa.se)

Kalmar läns museum, topografiskt arkiv, [info@kalmarlansmuseum.se](mailto:info@kalmarlansmuseum.se)

Växjö stift, [vaxjostift.kyrkoantikvariskafragor@svenskakyrkan.se](mailto:vaxjostift.kyrkoantikvariskafragor@svenskakyrkan.se)

Marianne Engström, Mönsterås församling, [marianne.engstrom@svenskakyrkan.se](mailto:marianne.engstrom@svenskakyrkan.se)

Josefin Bergquist, Växjö stiftskansli, [josefin.bergquist@svenskakyrkan.se](mailto:josefin.bergquist@svenskakyrkan.se)

Micael Oskarsson, BIM, [mickeoscarssons@gmail.com](mailto:mickeoscarssons@gmail.com)

Fredrik Synnermark, Harryssons Golv & Måleri, [fredrik@harryssons.com](mailto:fredrik@harryssons.com)

Lovisa Cerderlöv, Kvillens Fönsterhantverk, [lovisa@fonsterhantverk.com](mailto:lovisa@fonsterhantverk.com)

Joakim Berntsson, Hagbloms, [joakim@hagbloms.se](mailto:joakim@hagbloms.se)

Mikael Gustafsson, Ingenjörfirman M. Gustafsson AB, [mikael@ingenjorsfirman-mg.se](mailto:mikael@ingenjorsfirman-mg.se)







BYGGKULT

Byggkult - Byggnadsvård och kulturmiljö  
[info@byggkult.se](mailto:info@byggkult.se)  
[www.byggkult.se](http://www.byggkult.se)